

OMRÅDESBESKRIVNING

På en liten moränkulle omgiven av flack åkermark ligger Tibble by. Byn bestod före laga skifte av tre gårdar. Två av dessa har senare lagts samman. En av dessa har senare lagts samman. En av gårdarna har ett mycket välbevarat byggnadsbestånd från 1700-talet. Den ännu kringbyggda mangården består av en låg, ålderdomlig framkammerstuga från omkring 1700 och ett nyare bostadshus med sexdelad plan och brutet tak från 1786, vidare en bagarstuga från 1780-talet, en dubbelbod från 1790-talet samt ett f.d. stall, uppfört 1793. Stallet ingick tidigare i den långa som skilde mangården från fägården. Samtliga byggnader är timrade. Det "nya" bostadshuset har en gulmålad panel medan det äldsta bostadshuset är rödfärgat, liksom uthusen, men endast panelat på baksidan.

Med ett dominerande höjdläge i byn ligger mangården till ett f.d. kaptenbosälle tillhörande Sigtuna kompani och Upplands regemente. Det indrogs 1833. Det nuvarande bostadshuset med brutet tak uppfördes på 1860-talet på en grund från 1795. Den västra flygeln utgörs av två sammanbyggda bodar från 1700-talet, medan den östra flygeln uppfördes på 1840-talet som arbetarbostad. Ekonomibygnaderna är från omkring 1900.

Av den tredje gården återstår i dag endast bostadshuset med femdelad plan och brutet tak, vilket troligen uppfördes strax före 1800-talets mitt, samt en bod och en källare.

I Ista by finns ett äldre välbevarat bostadshus från tiden före laga skifte. Byggnaden som är ovanligt bred är uppförd i en våning och har en faluröd locklistpanel och tegeltäckt tak. Berga 1:3 uppfördes 1845 med femdelad plan och brutet tak. Det har senare tillbyggt med ett trapphus. På gården finns en timrad magasins- och bodlänga med svagt brutet tak från 1800-talets början. I norra änden av bytomten ligger ett f.d. soldattorp. Bostadshuset är en enkelstuga med brutet tak från början av 1800-talet.

Vickeby var före laga skiftet en strikt radby bestående av fyra gårdar. Två gårdar har efter skiftet slagits samman och en har flyttats till ett nytt läge strax sydväst om bytomten. Radbymönstret är dock alltför tydligt. Mellan de två kvarvarande gårdarna ligger en långsmal obebbyggd tomt och utmed ena tomtgränsen syns ännu den gamla fägatan som leder ut mot utmarkerna. Bostadshusen på de två gårdarna är bägge uppförda före 1800-talets mitt. Huset på Vickeby 1:9 har byggts om på 1920-talet, medan bostadshuset på Vickeby 2:2 är oförändrad sedan det uppfördes på 1830- eller 40-talen. Den kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnaden har femdelad plan och svagt brutet tak samt en liten, senare tillkommen, glasveranda med lövsågerier.

En välbevarad gårdsmiljö utgör Vickeby 1:10, den gård som flyttades ut vid laga skifte. Bostadshuset från 1875 med fasspantpanelad fasad och tegeltäckt tak samt en liten inbyggd veranda är bevarat i ursprungligt skick. Från 1870-talet härrör även den timrade ladan samt källarstugan. På gården finns en ålderdomlig, timrad bod samt en loglänga, vilka troligen flyttats med vid skiftet.

I skogsbyn sydost om bytomten ligger byns soldattorp. Bostadshuset är en faluröd, panelad enkelstuga.

Skottsila by är liksom Tibble belägen på en höjdrygg på slätten. På 1870-talet, då laga skifte genomfördes, fanns fyra gårdar i byn. Tre av dessa finns i dag kvar på ursprunglig plats, medan den fjärde försvann på 1940-talet. Två av byns gårdar har tidigare varit militära boställen. Upplands regementes f.d. mönsterskrivarboställe (Skottsila 2:1) utgör ett av länets mest välbevarade militärboställen. Fram till mangården leder en allé med grova lövträd, planterade i slutet av 1700-talet. Bostadshuset, en parstuga, uppfördes 1792 och försågs med en rik lövsågeridekor på 1860-talet. Framför huset står två timrade bodar från 1830-talet och väster om mangården en tvättstuga från 1819 samt ett mindre bostadshus från omkring 1860.

Skottsila 1:1 har tillhört Livregementet till häst och varit hovsmedsboställe. Bostadshuset, som är timrat, panelat och rödfärgat, med brutet tak, ombyggdes delvis på 1930-talet. År 1887 uppfördes det välbevarade bostadshuset på Skottsila 3:2 med liggande pärlspontpanel och en stor öppen veranda mot trädgården.

I skogskanten väster om Knivstaån i områdets västra del ligger tre välbevarande torp. Hagalund, Glömtomt och Glömtorp. Bostadshusen utgörs av sidokammerstugor troligen från 1800-talets förra hälft. Vid Hagalund och Glömtorp finns även fähusen bevarade.

ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER OCH HÄNSYN

Att ta hänsyn till landskapsbild och kulturhistoriska värden är en fråga om anpassning till den befintliga miljön. Det är av stor vikt att hänsyn tas till alla faktorer som tillsammans utgör områdets karaktär. Förutom bebyggelse för det sig om skog av olika slag, åker, äng, alléer, äldre vägsträckningar, broar m.m. Kulturlandskapet, som har en historisk kontinuitet som sträcker sig flera hundra år bakåt i tiden, är ett resultat av åtgärder utifrån helt andra förutsättningar och med annorlunda kunskapsstrukturer än vad som finns idag.

Vad gäller hänsynen vid ombyggnader, reparationer och underhåll följer här några allmänna råd. Vanligtvis vilar de timrade husen på uppstaplade stenar i hörnen och vid olika knuttedjor. Om något hörn eller parti av byggnaden har satt sig finns speciella domkrafter för ändamålet. Mellan dessa bärande partier finns många gånger lösa eller i kalkbruk lagda stenar. Andra hus, såväl timrade som av resvirke eller regelkonstruktioner vilar på stengrunder av huggen gråsten. Vid omfogning eller andra åtgärder på grundkonstruktionen är det viktigt att sörja för god ventilation under golvbjälklagen, annars kan det snabbt fuktproblem uppstå. En knuttimrad stomme är elastisk och tål rörelser i konstruktionen varför ett nedsjunket bjälklag ej nödvändigtvis behöver åtgärdas. Vid en eventuell tillbyggnad till timmerstommen bör den nya delen utformas så att rörelserna i timmerstommen förhindras. En byggnad behöver ej kasserås för att ett antal timmerstockar är skadade. Metoder för att byta ut delar av timmerstockar finns beskrivna i "Skansens handbok i vården av gamla byggnader".

Vid lagning av putsade fasader bör rent kalkbruk av våtsläckt kalk användas och fasaden avfärgas med kalkfärg. Kalkputs och kalkfärg är tekniskt överlägsna nyare typer av färgskikt genom att de släpper igenom fukt och lätt kan kompletteras. För att säkrast erhålla ett lyckat resultat kan upplysningar om metoder och material inhämtas hos Upplandsmuseet.

En- eller tvåkupigt lertegel är det vanligaste takmaterialet på bostadshus och bör bibehållas.

Skadade delar i panelen kan bytas ut bitvis. Plåt- och plastpaneler stör byggnadens karaktär och ska helt undvikas. Vid fasadbyte ska stor hänsyn tas till prydnadslister, profileringar m.m.

Fönstren har mycket stor betydelse för byggnadens utseende och karaktär. Den vanligaste fönstertypen under 1800-talet och början av 1900-talet var s k tvåluftsfönster med sex rutor. Dessa fönster var oftast gjorda av noggrant utvalt kärnvirke och kan vid kontinuerligt underhåll få en mycket lång livslängd. Om delar av fönstret rötskadats kan dessa bytas ut och fönstret kittas om. Om man sedan stryker det med linoljefärg, som tränger in i träet, kan fönstret återta sin stabilitet. Ett friskt fönster med innanfönster och ordentlig tätning isolerar lika bra som ett treglasfönster. Om man ändå måste byta ut fönster bör det ersättas med nya som har samma mått och proportioner som de gamla. Det behöver ej bli dyrare att måttbeställa nya fönster eftersom man då slipper de justeringar som annars måste göras i stommen.

Vid ommålning och bättringsmålning bör man i de flesta fall använda samma färgtyp som tidigare använts. Att måla

över äldre färgtyper med moderna material innebär alltid en teknisk risk. Detta har många i efterhand bittert fått erfara. Nästkommande underhåll har ofta blivit ytterst komplicerat att genomföra, samtidigt som en återgång till tidigare ytbehandling inte längre varit möjlig med mindre än att all färg avlägsnats. Sådana konsekvenser blir dock sällan uppenbara förrän garantitiden, som vanligen är 1-2 år, gått ut. Fastighetsägaren tvingas i praktiken att ensam stå för följderna. Att byta färgtyp leder även till utseendemässiga förändringar. Har tidigare målningsbehandling fungerat väl bör man undvika att bryta mot traditionen. På landsbygdens bebyggelse har sedan 1800-talet vanligen använts falu rödfärg, tidigare även blandad med tjära. Falu rödfärg är fortfarande en billig och bra färg men man bör vid inköp kontrollera att färgen är mall och fri från latex tillsatser. Färdig rödfärg innehåller numer olja och färger inte av sig. All plastfärg bör undvikas utvändigt, eftersom den gärna stänger in fukten i träet och därigenom påskyndar förruttelseprocessen. Paneler av hyvlat virke samt fönstersnickerier och foder underhålls bäst med linoljefärg. Linoljefärg har använts för utvändigt målning sedan 1700-talet. Färgen blev vanlig i samband med att timmerhusen började kläs in med träpanel. På 1800-talet blev färgen mer allmänt spridd och kom sedan att ända till mitten av 1900-talet att dominera på trähus i de fall där inte rödfärg användes.

En tilläggsisolering av en byggnad kan utföras på många sätt. Att utvändigt tilläggsisolera med tjocka material kan många gånger förvanska byggnadens proportioner och därmed dess karaktär. Ta gärna kontakt med antikvarisk expertis på Upplandsmuseet och kommunens energisparrådgivare för att erhålla tips om bästa metod för just ert hus.

En riktig princip vid ombyggnader och kompletteringar av äldre byggnader är att göra så få ingrepp som möjligt och så långt det är möjligt återanvända husets ursprungliga detaljer. Undvik förändringar som förvanskar exteriör eller planlösningar. Många gånger kan ett uthus vara ett fördedra istället för att förvanska ett äldre hus. Innan nya ingrepp görs bör man vara medveten om byggnadens ursprungliga roll och utformning för att ingreppen ska bli så väl avvägda som möjligt. Dessutom bör hänsyn tas till trädgårdar, vårdträd och dylikt.

